

ЗМІСТ

Розділ 1	[9.I.1900]	7
Розділ 2	[...]	25
Розділ 3	[11.IV]	35
Розділ 4	[18.VI]	54
Розділ 5	[19.VI]	61
Розділ 6	[23.VI]	78
Розділ 7	[6.VIII]	89
Розділ 8	[12.VIII]	106
Розділ 9	[...]	128

Розділ 10	[19.VIII]	135
Розділ 11	[...]	142
Розділ 12	[...]	148
Розділ 13	[...]	160
Розділ 14	[10.IX]	169
Розділ 15	[4.X]	192
Розділ 16	[19.X]	207
Розділ 17	[22.X]	217
Розділ 18	[25.X]	227
Розділ 19	[6.XI]	233
Розділ 20	[9.XI]	241
Розділ 21	[...]	251
Розділ 22	[18.XI]	261
Розділ 23	[...]	269

Ця книжка з'явилась завдяки Андрієві
і Мар'яні, які поруч у всі миті,

моїм батькам, які назавжди
зарядили мене підтримкою,

Ренаті Середницькій, яка прихистила
і зігріла у своєму затишному домі,

Жанні Комар, яка підказала стежку
до основного джерела,

Дані Винницькій, музика якої напуває
силами і натхненням,

Богдані Матіяш, яка подарувала хрестик,

а також всім іншим людям та
обставинам, мені подарованим.

Дякую стипендіальній програмі Міністра
культури і національної спадщини
Республіки Польща *Gaude Polonia* та
літературній програмі Фонду
«Розвиток України» за можливість
працювати над романом.

[9.I.1900]

Розділ 1

Нема спокою в цьому домі.

Особливо на зимові свята. Карнавал на карнавалі: бал техніків у театральній залі, перший «вовняний» вечір¹ в Музичному товаристві ім. Монюшка, у казино – академічна вечірка, костюмований раут, який організував місцевий «Сокіл», і так на два місяці наперед. На Сильвестра в міському казино першу кадрили танцювало всього двадцять вісім пар. Зате багато гостей було в «Зірці» і в Міщанському товаристві. Весело бавились, кажуть, наші євреї у своєму клубі. Як завжди, королевою балу обрали пані докторову Естер Функельштайн – і справедливо: коли висока пані докторова проходить вулицею, немає жодної людини, яка б не обернулась, не зупинилась, не задивилася вслід; а потім вона все крутиться в думках, як сумна мелодія.

Аделя любить товариські розваги, ще й мене за собою тягає. Я б не ходила, бо добре знаю, як панюньці в зефірних сукнях перешіптуються за Аделиною спиною: «Адель

---

¹ Так називались танцювальні вечори, популярні в багатьох містах Галичини, на які з огляду на складні часи дами одягались підкреслено стримано.

Ангер ходить на карнавали з домашньою службою, а шлюб взяла з руським трунарем», – але Петро ніколи її не супроводжує, як би я могла відпустити її саму.

Петро не трунар. Він робить статуї на могили і гробівці. І всі ці панюсі ридають гіркими потоками, аж їм синіють носи, коли бачать на кладовищі Петрових скорботних янголів чи мармурових дів із розвіяними косами, що похололи навіки.

Петро працює в майстерні у Казимира Бембновича, на Сапіжинській, навпроти стрімкої німецької кірхи¹. Там, де тополева алея провадить на цвинтар.

Але тепер він закінчує мармурові роботи у нашій катедрі: у головній наві мармур темно-зелений, у бічних – кремовий. Каже, іконостас уже помальований та позолочений. Запроваджують газове освітлення.

Я щодня ношу йому туди обіди: криваву кишку з каші, вуджену солонину, квасолю, печінкові галушки, бульбяники, крокети з гороху. Вулиці погано розчищені від снігу, дροжки² раз по раз застрягають у кучугурах. Сутеніти починає вже після третьої, але ліхтарник не поспішає запалювати ліхтарі. На кожному кроці – зграї розігрітих оковитою хлопів. Міська пропінація³ зробила їм небачений подарунок на свята: літр – 66 центів. Їсти за ці гроші не наїсися, зате нап'єшся так, що не тільки про голод забудеш, але й імені свого не пригадаєш.

А потім не знають, що з собою зробити. Нині вночі ходив один попід вікнами, горлопанив, аби його впустили переночувати. Кричав: не маю де спати, ноги змерзли. І таки

---

1 Тут: лютеранська храмова споруда.

2 Дрожки – невеликий легкий двоколісний віз на ресорах.

3 Пропінація – монополія власника галицьких маєтків на виробництво і постачання алкогольних напоїв (переважно – пива та горілки) до закладів на своїй території.

знайшов, де їх зігріти: забрала його поліція, мусив загіртіся в арешті.

Останнім часом розвелося навколо стільки злодіїв, шахраїв, розбійників, що страшно на вулицю вийти. Хочеться замуруватися в хаті і носа не вистромлювати. А іноді думаєш: а хто сказав, що вдома безпечно? Хто сказав, що і тут на тебе не чигає розбійник – хтось, кому ти довірливо підставляєш свою незахищену шию.

Петро каже: дійшла новина, що з костелу Святої Анни в Озерянах зник старовинний остенсорій¹. І знову – жодних слідів чи свідків, усі двері – на замках і засовах, вікна цілі, всередині – порядок. Так, ніби крізь стіни увійшли світлі ангели і забрали коштовний предмет на Небеса, щоб там із його допомогою славити Ісуса.

Це триває вже досить довго: в Микулинцях, де щойно після пожежі відновили храм, розчинились у повітрі дві золоті патени² – одна із зображенням Вифлеємських ясел, інша – гробу Господнього. Тільки напередодні священик із дияконом таємно сховали тарелі до кованої скрині. Вранці диякон – у крик: скриня розчахнута і порожня, єдиний ключ – у священика, обох їх дотепер тримають в ув'язненні.

У монастирі отців василіан Воздвиження Чесного Хреста Господнього в Бучачі, зведеному на горі Федір, було так. Послушник Бенедикт, ідучи о третій годині ранку зі своєї келії, розташованої в корпусі, що примикає до церкви з правого боку, прямував до стайні годувати коней – і почув крізь стіни, прикрашені пілястрами з позолоченими капітелями коринтського ордера, як об темперний релігійний

---

1 Остенсорій (монстрація) – ритуальний предмет у католицькій церкві, призначений для адорації – позалітургійного шанування Святих дарів, освячених у ході евхаристії.

2 Патена – у католицькій церкві – ритуальний предмет у вигляді блюда, на якому зображено сцени Нового Заповіту.

живопис XVIII сторіччя лопочуть крила ангелів. Він не сумнівався ані на мить у природі цих звуків. То було схоже на голубів у дзвіниці, розповідав Бенедикт, тільки розміри птахів мушили б дорівнювати людським.

На ранок виявили безслідне зникнення пасма волосся з відтятої голови Йоанна Предтечі, мощей святої Мундиції, голки з тернового вінця та шматка губки, з якої Ісуса поїли оцтом. Усі ці неоціненні божественні предмети розчинились разом із золотою скринькою, інкрустованою коштовним камінням.

Рабе Давид Моше, засновник Товариства вивчення Тори у Чорткові, повідомив про зникнення з таємних сховків Старої синагоги срібної цукернички на гнутих ніжках та прикрашеної рослинним орнаментом для зберігання плоду етрог¹. Щоправда, лежало в ній щось зовсім інше – але це, мовив рабе, таємниця, яку не можна розголошувати за жодних обставин.

Коли з синагоги у Бродях (міста відчинених дверей і благословенного мудреця Баал Шем Това²) зникли старовинний кіддушний келих, ханукія³ з золотим левом, що іде, та яад, прикрашений смарагдом, хтось несподівано пригадав пантоміму мандрівних бродензинґерів⁴, яка розповідала про те, як Господь Саваот переносить до Небесного Єрусалима свій народ: спершу – речі, тоді – храми, тварин, житла,

---

1 Етрог – цитрусовий плід – один із чотирьох предметів, який використовують у ритуалі під час єврейського свята Суккот.

2 Баал Шем Тов (справжнє ім'я – Ізраель бен Еліезер, 1698-1760) – єврейський цадик, засновник хасидського руху.

3 Кіддушний келих – келих, який використовують у єврейському обряді освячення. Ханукія (дев'ятисвічник) – світильник, який запалюють протягом восьми днів свята Хануки. Яад – спеціальна указка у вигляді руки для читання сувоїв Тори.

4 Бродензинґери – групи мандрівних співаків та акторів із міста Бродів, які мовою їдиш співали єврейських народних пісень, доповнювали виступи пантомімами, жартами, танцями.

дивуючи земних людей непоясненими зникненнями. Далі розчиняються в повітрі святі, мудреці, музиканти, діти, аж коли на грішній землі не залишається жодного єврея.

Усі ці моторошні події не можуть не свідчити про те, що наш світ доживає свої останні миті. Хтось Неосягнено Безмежний зараз засопе, солодко витягне кінцівки – і прокинеться. Тієї ж миті нас, із нашими вроками й протягами, страхами, зойканнями, пристрастями і сльозами, не стане. Ми розчинимось у небі, як чорний задушливий дим пожежі.

Щоб не думати про це, люди думають, наприклад, про свята. І не дають собі спокою.

Аделя витягнула мене на концерт молодесенького Рауля Кочальського. Йому немає ще навіть п'ятнадцяти років, але клавіші фортепіано тануть під його пальцями – здається, він керує інструментом за допомогою погляду, сили думки, похитування голови. Так, як я керую шатківницею, коли квашу капусту з кмином.

Рауль – русявий юнак із круглим обличчям, ясними очима, пухкими рожевими щічками. Здається, на цій ніжній шкірі ще й вус не сіється. Аж хочеться вщипнути. Так я прошепотіла Аделі, коли він вийшов до публіки на перший уклін – а вона закотила очі і боляче штовхнула мене в ребра своїм гострим дошкульним ліктем.

Але потім, коли ця дитина торкнулась своїми восковими пластичними пальцями вишкіреної пащі рояля, мені стало соромно. Спочатку він грав Моцарта, Глюка і Гуммеля, потім уже тільки вальси Шопена й «*Impromptu fantasie*», а мені було так недобре, так не по собі від цих звуків – ніби я не мала права тут бути і чути їх: я, така незначна, їх, занадто прекрасних.

Ох, тепер уже мені не було так смішно з того, що в семирічному віці Рауль Кочальський отримав нагороду

Паризької музичної академії, у восьмирічному – написав першу оперу, одинадцятирічний – відіграв тисячний концерт, дванадцятирічний – виступив перед перським шахом Насер ед-Діном, який ще встиг перед загибеллю від рук заколотників насолодитись талантом хлопця і навіть нагородив його титулом Придворного Піаніста, а також орденом Лева і Сонця. Титулами обдарували дитину і султан турецький, і король іспанський. І як я могла тепер сидіти так близько від нього, від цього пухкого білявого Лева і Сонця, і слухати його музику.

Забагато, забагато свят у цю зимову пору.

Коли я рано подавала сніданок, Петро сказав: «Наша служба така інтелігентна. Не здивуюсь, якщо піде нині ввечері вислухати лекцію про сучасну військову техніку».

Що я йому зробила, що він так мене страшно не любить?

Аделя ледве переконала його взяти мене на виставу знаменитого на цілий світ ілюзіоніста, шевальє Ернеста Торна. Вона знає, що я змалку цікава до природи різних чудес, до того, що звуть магією і чародійством. Особливо в наші часи, коли світ уже майже розгаданий, ці темні згустки ваблять мене, запрошують проникнути до самої суті, знайти відповідь.

А часи швидкі, часи світлі. Фабриканти Маргошес і Ліберман мчать Тисменицькою дорогою на автомобілях зі швидкістю п'ятнадцять кілометрів на годину. Ще не встигли ми натішитись дивовижними газовими ліхтарями – а вже наш двірець¹ освітлено електрикою (ну й нехай він постійно западає в темряву на радість кишеньковим злодіям). Ще не находилися до фотопластикуму², де перед

---

1 Двірець (гал.) – вокзал.

2 Фотопластикум – пристрій для одночасної демонстрації стереоскопічних зображень групі глядачів.

очима, як у байці, з'являються опуклі образи з далеких країв, як ці образи ожили і зарухались в електричному театрі, який привозить пан Оесер. Без слонячого крику паротягів, без клаптів масної сажі з їхніх хоботів, без запахів залізничного паленого вугілля ми вже не уявляємо ні себе, ні міста. І вже тільки сміємося, коли чиясь бабця пригадує, як повз коломийську ратушу пустили льокальку¹, що мусила раз по раз зупинятися, аби з колії забралися люди разом зі своїми козами. Як же тоді було дико і темно!

А нині – фотографічні апарати за лічені хвилини збережуть на вічні віки твій точний образ, мов відображення в люстрі, тільки ще досконаліше. А телефонний апарат дозволить цієї ж миті крізь тріскучі товщі повітря і завивання вітрів, крізь стіни, стовбури дерев і складки пагорбів почути голос когось, до кого Маргошесові на своєму швидкісному автомобілі ще мчати і мчати. Проміння Рентгена наскрізь бачить людське тіло з усіма фляками. А кожна найменша частинка щодень ділиться на чимраз менші, і вони рухаються і кружляють навколо нас, у нас, у всьому, всюди. Збите у вузол волосся на голові, як з'ясувалося, не утворюється від «готування та споживання риби у спосіб жидівський», воно не буває «самцем» чи «самицею», і його відстригання не призводить до негайної смерті. А пускання крові не тільки слабо лікує хвороби, а ще й може поважно зашкодити.

Якщо так піде далі, то і Бога пояснить фізика. Кількасот років тому за ці слова мене б спалили біля ратуші, і я стала б другою страченою в нашому місті відьмою.

Як на мене, якщо вже вірити в чудеса, то нехай це будуть чудеса задля розваги – наприклад, вистави всесвітньо відомого ілюзіоніста, шевальє Ернеста Торна, якому належить

---

¹ Льокалька (гал.) – місцева залізниця.